

УДК 904:911.37(477.83–22)“638”

**РЕЗУЛЬТАТИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
НА ПАМ'ЯТЦІ ЗАПИТІВ ІV
КАМ'ЯНКО-БУЗЬКОГО РАЙОНУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Володимир ШИШАК, Євген ТКАЧ,
Назарій ВОЙТОВИЧ, Богдан САЛО

Науково-дослідний центр “Рятівна археологічна служба”

Інституту археології НАН України

вул. Винниченка, 24, Львів, 79008, Україна

e-mail: ras91@ukr.net

Висвітлено результати рятівних археологічних досліджень на багатошаровій пам'ятці Запитів ІV Кам'янка-Бузького р-ну Львівської обл. Під час досліджень виявлено об'єкти ранньозалізного та пізньоримського часу.

Ключові слова: багатошарове поселення, ранньозалізний час, римський час, давньоруський час, Західне Побужжя.

У 2008 р. в околицях смт Запитів Кам'янка-Бузького р-ну Львівської обл. на території ділянки, яка відведена під індивідуальну житлову забудову, експедицією Науково-дослідного центру “Рятівна археологічна служба” Інституту археології НАН України під керівництвом В. Шишака проведено рятівні археологічні дослідження¹.

Перші відомості про археологічні знахідки із Запитова подав відомий галицький дослідник першої половини ХХ ст. Богдан Януш. Він зазначив, що під час будівництва залізниці Львів–Стоянів було виявлено поховання. Звідси походили бронзовий перстень, поясна пряжка і сережка. Ці знахідки консерватор хронологічно визначив “епохою слов'янською”². Також про знайдену в Запитові “крем'яну плитку” повідомив Ярослав Пастернак³. У 1995 р. сектором Львівського історичного музею біля смт Запитів відкрито двохшарове поселення Запитів ІІ черняхівської культури та давньоруського

© Шишак В., Ткач Є., Войтович Н., Сало Б., 2010

¹ Шишак В., Остапик Т., Войтович Н. Звіт про результати археологічних досліджень в смт. Запитів у 2008 р. // Наук. архів НДЦ РАС ІА НАН України. – Львів, 2009; Сілаєв О. Звіт про результати археологічної експертизи земельних ділянок на території Львівської обл. у 2008 р.: У 2 т. // Наук. архів НДЦ РАС ІА НАН України. – Львів, 2009. – С. 69–71.

² Janusz B. Zabytki przedhistoryczne Galicyi Wschodniej. – Lwów, 1918. – S. 172–173.

³ Пастернак Я. Нові археологічні набутки // ЗНТШ. – 1933. – Т. 152. – С. 115.

Володимир ШИЩАК, Євген ТКАЧ, Назарій ВОЙТОВИЧ, Богдан САЛО

часу XI–XIII ст. За 1,2 км на північний схід від цього населеного пункту, на лівому березі р. Рудки, виявлено поселення XI–XIII ст. Запитів III⁴.

Геоморфологія та особливості ландшафту. Геоморфологічно територія належить до Малого Полісся. Це рівнинна територія з незначним коливанням відносних висот, великим поширенням пісків у складі поверхневих відкладів, слабо врізаними річками, які повільно течуть серед заболочених заплав. Унаслідок діяльності льодовикових вод (Дніпровське зледеніння) утворився окремих район Малого Полісся – Грядове Побужжя⁵.

Поєднання лесових пасом з чорноземними і сірими лісовими ґрунтами та широких слабкодернованих долин з лучними та болотними ґрунтами створює досить складні умови господарського використання земель. Ґрунтовий покрив представлений чергуванням сірих та темно-сірих опідзолених ґрунтів (легких суглинків) з дерново-підзолистими супіщаними ґрунтами та подекуди сірими чорноземами. Грядове Побужжя складається з шести пасом, які простягаються від Розточчя і Львівського плато у напрямі до долини Західного Бугу⁶. Археологічні дослідження проводили в районі пасма Куликівського з Яричівським валом.

Топографічні умови розташування: пам'ятка розміщена в східній околиці смт Запитів на території колишнього господарського двору, за 1,2 км на схід від залізничного переїзду. За 0,5 км від пам'ятки є безіменний потічок, а за 1,7 км – р. Канал Яричівський. Поселення займає нижню

частину південно-східного схилу пагорба (рис. 1).

На пам'ятці закладено розкоп загальною площею 360 м². По всій площі розкриття потужність культурного шару сягала до 0,5 м. Виявлено матеріали ранньозалізного, римського, давньоруського періодів. Під час досліджень зафіксовано два об'єкти ранньозалізного часу та шість римського (рис. 2).

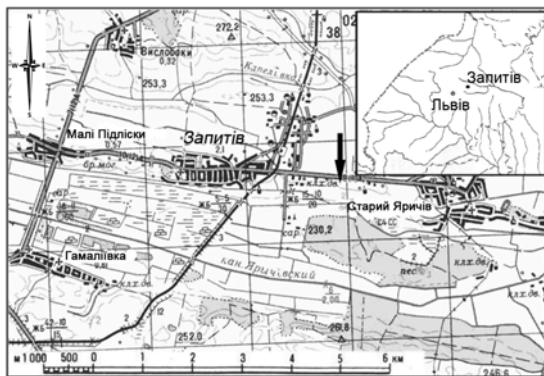

Рис. 1. Локалізація пам'ятки Запитів IV.

Fig. 1. Situation of Zapitiv IV site.

⁴ Конопля В., Милян Т., Осаульчук О. Археологічні обстеження в басейні р. Думни // Львівський археологічний вісник. – 1999. – Вип. 1. – С. 165.

⁵ Маринич О. М. Українське Полісся. – К., 1962. – 162 с.

⁶ Природа Львівської області / За ред. К. І. Геренчука. – Львів, 1972. – С. 8–9.

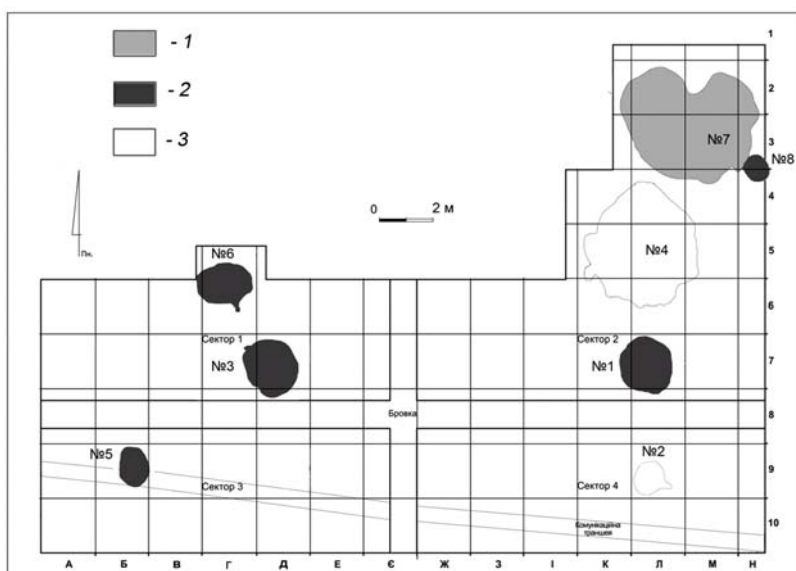

Рис. 2. Запитів ІV. План розкопу. Умовні позначення: 1 – споруда римського часу; 2 – господарські ями римського часу; 3 – об’єкти ранньозалізного часу.

Fig. 2. Zapytiv IV. Plan of excavations. Legends: 1 – building of Roman time; 2 – household waste pits of Roman time; 3 – objects of Early Iron time.

До ранньозалізного часу належали такі об’єкти:

Об’єкт 2 виявлений за 4 м від південно-східного кута розкопу. Його розміри – 1,3×1,2 м, глибина – 0,25 м від рівня материка. Це округла в плані яма з однорідним заповненням чорних супісків, стінки якої різко звужувалися та переходили у плоску долівку (рис. 3).

Рухомий матеріал представлений незначною кількістю фрагментів керамічного посуду – уламками посудин, які орнаментовані підвінцевими наскрізними проколами та наліпними стрічками з пальцевими втисненнями, остеологічними рештками.

Об’єкт 4 був на відстані 5 м на північ від об’єкта 2. Його розміри – 5,0×4,5 м, глибина – 0,5 м від рівня материка. Це споруда в плані округлої форми з однорідним заповненням, стінки якої різко звужувалися та переходили у плоску долівку. В центрі споруди була стовпова ямка діаметром 0,20 м та глибиною 0,15 м. У південно-західному куті об’єкта зафіксовано три стовпові ямки та підквадратне заглиблення. Ямки, ймовірно, пов’язані з рештками конструкцій внутрішнього інтер’єру. Споруда, очевидно, була шатроподібною, що притаманно добі раннього заліза⁷ (рис. 4).

⁷ Крушельницька Л. І. Північне Прикарпаття і Західна Волинь за доби раннього заліза. – К., 1976. – С. 82–104.

Володимир ШИЩАК, Євген ТКАЧ, Назарій ВОЙТОВИЧ, Богдан САЛЮ

Рухомий матеріал представлений керамічними, кістяними та крем'яними виробами. Колекція посуду складалась зі значної кількості уламків горщиків з наскрізними підвінцевими проколами та псевдопроколами. В багатьох випадках внутрішній бік фрагментів підлощений. Посуд орнаментований наліпними стрічками з пальцевими втисненнями. На окремих фрагментах придонна частина оздоблена горизонтальними та вертикальними канавками від загладжування пальцями (див. рис. 3, 3–9). Крем'яні вироби представлені двома відщепами (рис. 5, 2, 3). Також у заповненні об'єкта знайдено дві конусоподібні кістяні проколки та скребок (див. рис. 3, 1, 2).

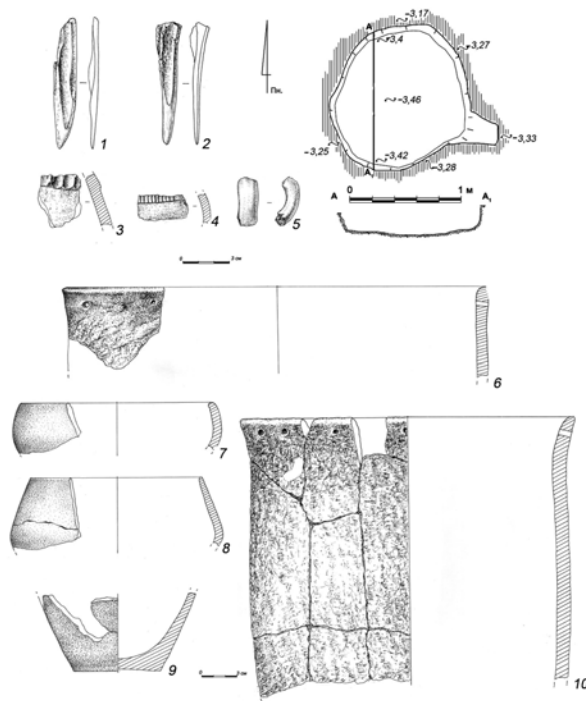

Рис. 3. Зарутів IV. План та переріз об'єкта 2. Кістяні та керамічні вироби з заповнення об'єкта 4. Уламок горщика (10) з культурного шару.

Fig. 3. Zarytiv IV. Plan and profile of object 2. Bone and ceramic wares from filling of object 4. A fragment of pot (10) from a cultural layer.

Остеологічний аналіз решток, виявлених в об'єкті 4, дав змогу визначити склад свійських та диких тварин у господарстві того часу. Наприклад, великій рогатій худобі належало 14 одиниць кісток, свині домашній – 22, вівці – 22, козі – 5, сайгаку – 3, білці звичайній – 1, родині оленячих – 1, копитним тваринам – 1, коню – 1.

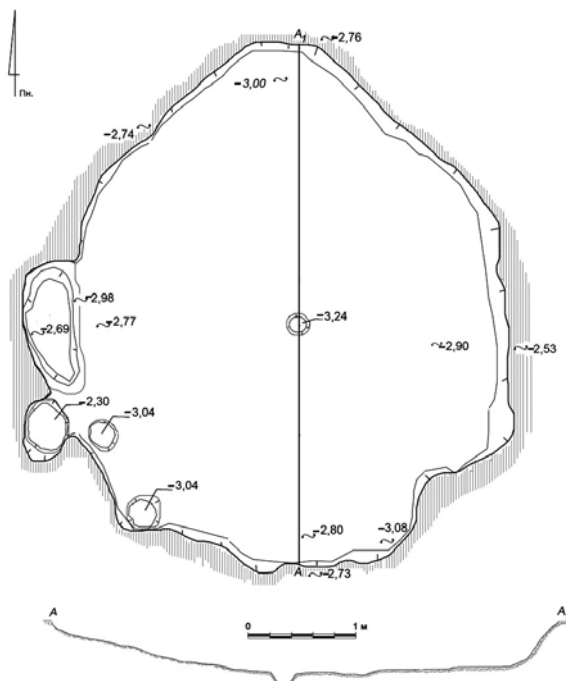

Рис. 4. Запитів IV. План та переріз об'єкта 4.
Fig. 4. Zapytiv IV. Plan and profile of object 4.

На рівні материка в квадраті М-10, неподалік від південно-східного краю об'єкта 2, виявлено розвал кераміки, що належав ліпному широкогорлому горщику цеглястого кольору. Посудина орнаментована підвінцевими наскрізними проколами та наліпною стрічкою з пальцевими втисненнями (див. рис. 3, 10).

За рухомим матеріалом та особливостями конструкції об'єктів можна стверджувати, що об'єкти 2 та 4 відповідають VII–VI ст. до н. е., а саме – черепино-лагодівській групі ранньозалізного часу.

Наступний хронологічний горизонт на поселенні представлений об'єктами римського часу.

Об'єкт 1 виявлений за 6,2 м від південно-східного кута розкопу. Його розміри становили 2,2×2,1 м, а глибина – 0,4 м від рівня материка. Це була округла в плані яма, стінки якої донизу звужувалися і плавно переходили у лінзоподібне дно. Заповнення об'єкта однорідне – це щільний чорний суглинок, потужністю 0,4 м (рис. 6).

Об'єкт 3 був за 12 м на захід від об'єкта 1. Його розміри – 2,3×2,1 м, глибина – 0,95 м від рівня материка. В плані це округла яма. Стінки плавно звужувалися до глибини 0,4 м та утворювали виступ шириною 0,5 м, який на глибині 0,95 м плавно переходив у рівну долівку (рис. 7, А).

Стратиграфічний профіль складався з кількох шарів. Верхній шар мав потужність 0,2 м. Це супісок сірого кольору, що був культурним шаром тодішнього поселення. Прошарки обмазки, супіску, суглинку з вугликами та вкрапленням мергелю утворились у період руйнування об'єкта. Потужність цих страт становила 0,4 м. До періоду функціонування об'єкта належить шар, який становив основне заповнення об'єкта. Це супісок коричневого кольору потужністю 0,4 м (див. рис. 7, А).

Об'єкт 5 виявлено за 4,5 м з південного заходу від об'єкта 3. Його розміри – 2,2×1,7 м, глибина – 0,7 м від рівня материка. Це була в плані округла яма. Стінки плавно переходили в рівну долівку об'єкта (див. рис. 7, Б).

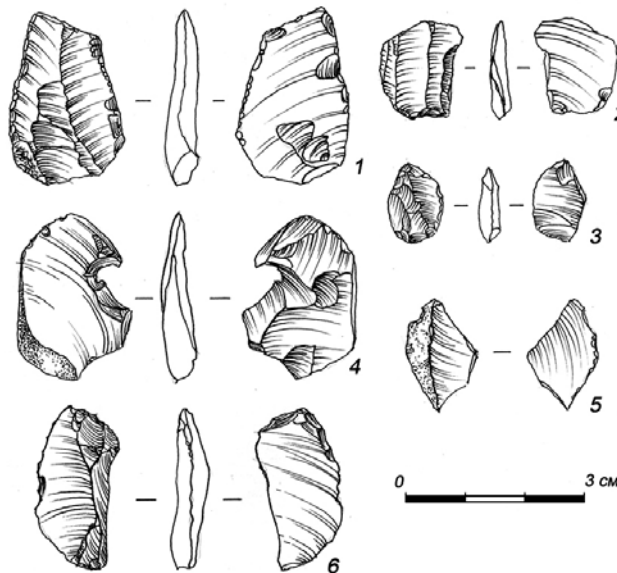

Рис. 5. Запитів IV. Крем'яні вироби з поселення (2, 3 – об'єкт 4; 1, 4–6 – культурний шар).

Fig. 5. Zapytiv IV. Flint instruments from settlement (2, 3 – object 4; 1, 4–6 – cultural layer).

Стратиграфічний переріз складався з трьох шарів. Верхній шар мав потужність 0,25 м. Це супісок темно-коричневого кольору, що був культурним шаром поселення. Шар перепаленої обмазки належить до періоду руйнування об'єкта. Він має потужність 0,15 м. До періоду існування об'єкта зачисляємо шар, що утворював основне заповнення. Це щільний суглинок чорного кольору потужністю 0,3 м (див. рис. 7, Б).

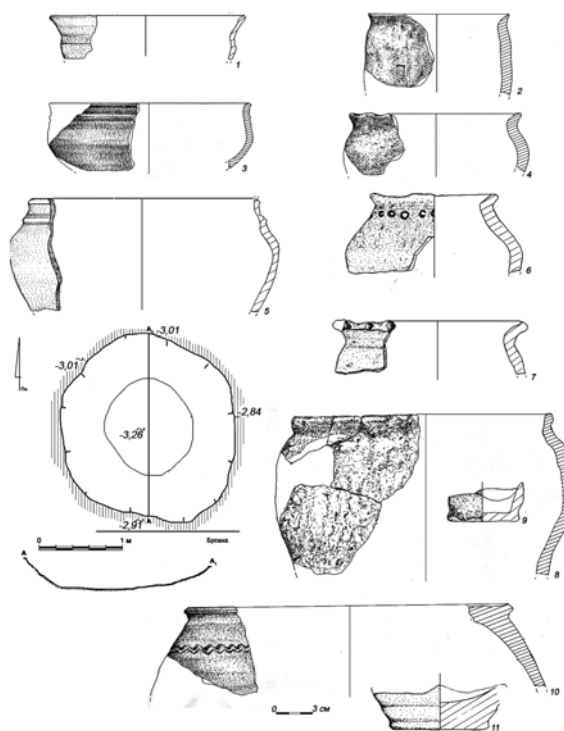

Рис. 6. Запитів IV. План та переріз об'єкта 1. Кружальний (1, 3, 5, 10, 11) та ліпний (2, 4, 6–9) посуд із заповнення.

Fig. 6. Zapytiv IV. Plan and profile of object 1. Ceramic (1, 3, 5, 10, 11) and handmade tableware (2, 4, 6–9) from filling.

Особливістю об'єкта є мала кількість артефактів. Зокрема, вони представлені винятково кружальним посудом (6 фрагментів) та кістками (14 одиниць).

Об'єкт 6 виявлений за 1,2 м на північний захід від об'єкта 3. Його розміри – 2,2×1,7 м, глибин – 0,6 м від рівня материка. Це округла в плані яма. Стінки плавно переходили в лінзоподібну долівку (див. рис. 7, А).

Стратиграфічний профіль складався з одного шару – щільного суглинку чорного забарвлення потужністю 0,4 м.

Характерним для комплексу є кількісне домінування кружального посуду (32 фрагменти) над ліпним (10 фрагментів). У ньому досить чітко виражена друга підгрупа кружального посуду, згідно з типологією В. Барана⁸.

⁸ Баран В. Д., Гонкало О. В. Черняхівські поселення басейну Гнилої Липи. – К., 2006. – С. 13–28.

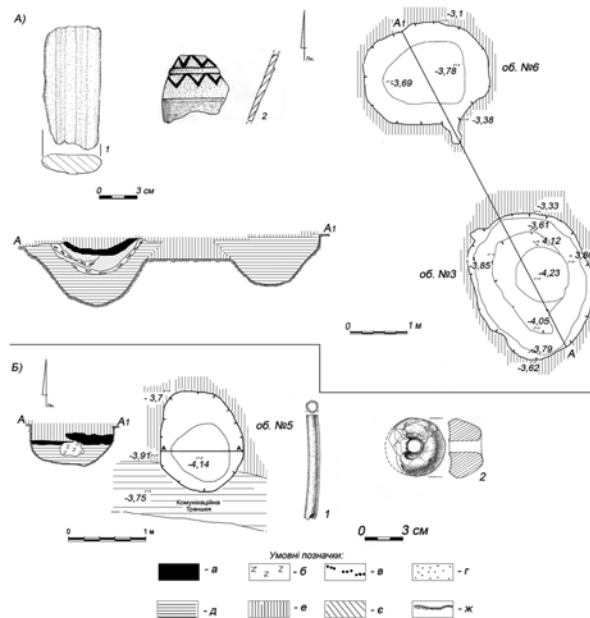

Рис. 7. Запитів IV. А – план та переріз об’єктів 3 та 6. Ручка червоноглиняної амфори (1) та уламок кружального (2) посуду з заповнення; Б – план та переріз об’єкта 5. Гольник (1) та пряслице (2) із заповнення. Умовні позначення: а – прошарок випаленої глини; б – мергель; в – прошарок суглинку з великим вмістом вугликів; г – супісок з вкрапленнями білого піску; д – суглинок, основне заповнення об’єкту; е – культурний шар з поселення; е – суглинок із вкрапленнями мергелю; ж – материк.

Fig. 7. Zapytiv IV. A – plan and profile of objects 3 and 6. A handle of red clay amphora (1) and fragment of ceramic tableware (2) from filling; Б – plan and profile of object 5. Bone needle holder (1) and spindle whorl (2) from filling. Legends: а – layer of the scorched clay; б – marl; в – layer of loam with large content of coal; г – sandy loam with disseminations of white sand; д – loam, basic filling of object; е – cultural layer from a settlement; е – loam with disseminations of marl; ж – natural ground.

Знайдені нечисленні уламки обмазки, які мають відбитки від елементів конструкції.

Об’єкт 7 розташований за 0,5 м на північ від об’єкта 4. Розміри його – 4,0×5,0 м, глибина – 0,95 м від рівня материка. Це була округла в плані споруда. Самі ж стінки різко переходили у порівняно плоску долівку. До північно-східної стінки примикав та виступав на 1,5 м материковий останець висотою 0,4 м (рис. 9).

Стратиграфічний переріз складається з одного шару. Це щільний суглинок чорного забарвлення потужністю 0,95 м.

Об’єкт 8 примикав до південно-східного кута об’єкта 7. Це округла в плані яма, її розміри – 1,3×1,0 м, глибина – 0,6 м. Стінки об’єкта плавно

переходили у вигнуту долівку. Стратиграфічний профіль складався з двох шарів. Перший шар сильно насичений обмазкою, вугликами та значною кількістю перепаленої глини. Його зачислюємо до періоду руйнування об'єкта. Потужність шару становить 0,3 м. До періоду існування самого об'єкта належить другий шар. Це щільний супісок чорного забарвлення потужністю 0,3 м (див. рис. 9).

Найбільша група рухомого матеріалу з горизонту римського часу – керамічний посуд. За способом формування його поділяють на дві групи: ліпний (61,6 %) та кружальний (38,4 %).

Ліпний посуд представлений фрагментами горщиків різних типів. Згідно з типологією В. Барана, це перший тип горщиків, який має легко відхилені вінця, невисоку шийку з плечиками, поставленими у верхній частині (див. рис. 6, 4, 7; 9, 1). Другий тип – біконічні горщики з найбільшою випуклістю тулуба вище або по середині висоти посуду (див. рис. 9, 3, 4, 7). Третій тип – горщики витягнутої пропорції з виразним S-подібним профілем вінця (див. рис. 6, 6). Четвертий тип – широкогорлі горщики першої підгрупи

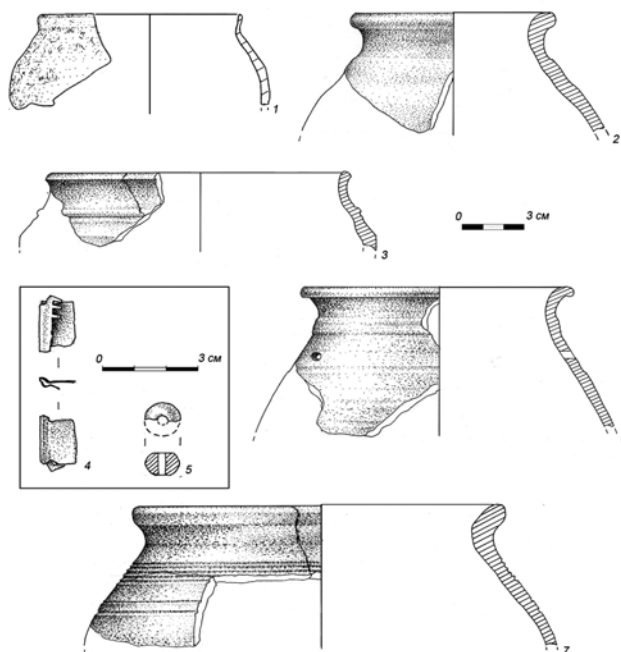

Рис. 8. Запитів ІV. Кружальний (2, 3, 6, 7) та ліпний (1) посуд, намистина (5) та елемент ремінної гарнітури (4) із заповнення об'єкта 6.

Fig. 8. Zapytiv IV. Pottery (2, 3, 6, 7) and handmade (1) tableware, bead (5) and element of strap (4) from filling of object 6.

Володимир ШИЩАК, Євген ТКАЧ, Назарій ВОЙТОВИЧ, Богдан САЛО

з поверхнею кремового кольору і мінімальною кількістю домішок у керамічному тісті (див. рис. 6, 8; 9, 2). До сьомого типу належали фрагменти мініатюрних посудин (див. рис. 8, 1).

Денця ліпних горщиків представлені трьома варіантами⁹. Перший – плоскі денця, а другий – сформовані у вигляді плитки (див. рис. 6, 9). Третій представлений денцем на кільцевому піддоні від конічного кухлика, зовнішній край кільцевої дужки оздоблений пальцевими вдавленнями (див. рис. 9, 5). Наявні вінця з пальцевими вдавленнями по краю (див. рис. 6, 4, 7).

Кружальний посуд, згідно з типологією В. Барана, розділено на дві підгрупи. До першої підгрупи належать кілька типів мисок, які виявленні в об'єктах. Перший тип має ребристий перехід шийки в плечики (рис. 10, 1, 3), другий – плавно профільовані бочки та похилі плечики (див. рис. 6, 3), натомість, третій – лійчасту форму (див. рис. 6, 1). Також наявні глибокі миски з Г-подібним вінцем, що належать до четвертого типу (рис. 11, 3).

Серед керамічного матеріалу, виявленого в об'єктах, до першої підгрупи кружального посуду належать кілька типів горщиків. Перший тип горщиків має опуклобоку форму (див. рис. 10, 4), другий – біконічну (див. рис. 10, 5). Кілька фрагментів від циліндроконічної форми презентують третій тип (див. рис. 6, 5; 10, 2). До першої підгрупи належить і фрагмент глечика з високоциліндричним горлом.

До колекції цієї підгрупи належить боковина чорного кольору з блискучою поверхнею та ритованим орнаментом у вигляді двох квадратів з перехрещеними діагоналями (див. рис. 11, 1). Подібним рідкісним мотивом були декоровані ручка глека з поселення в Коровінцях Сумської обл. та боковина з Березівки Черкаської обл.¹⁰

На одному фрагменті від циліндроконічного горщика простежено сліди від усунення пошкодження цього виробу. Унаслідок цього верхній край горщика було підшліфовано до відповідного рівня (див. рис. 10, 2).

Серед кружального посуду другої підгрупи ідентифіковано лише уламки горщиків з похилими плечиками (див. рис. 8, 6, 7) та піфосоподібну посудину (див. рис. 6, 10). У посудини нема шийки та сформоване широке горизонтальне вінце. Вона орнаментована підвінцевою ритованою горизонтальною хвилею.

⁹ *Петраускас А., Петраускас О.* Про деякі особливості технології та хронології гончарних горщиків черняхівських пам'яток Постугняння // *Археологічні студії.* – 2008. – Вип. 3. – С. 57–59.

¹⁰ *Сымонович Э.* Орнаментация черняховской керамики // *МИА.* – 1964. – № 116. – С. 270–361, рис. 20, 10; 21, 7.

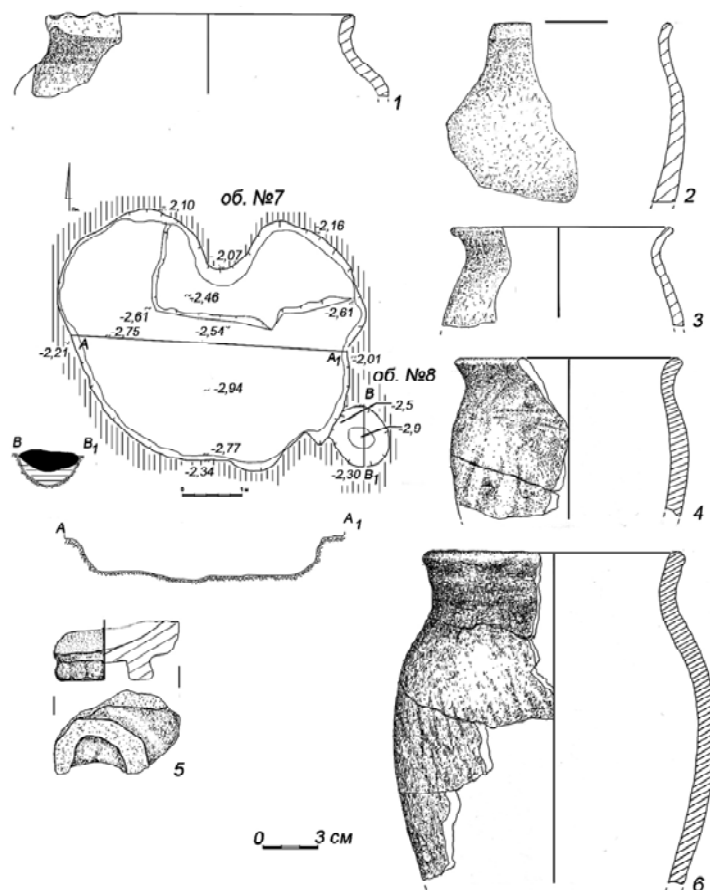

Рис. 9. Запитів IV. План та переріз об'єктів 7 та 8. Липний посуд із заповнення об'єкта 7.

Fig. 9. Zapytiv IV. Plan and profile of objects 7 and 8. The handmade tableware from filling of object 7.

Цей тип піфосоподібних посудин характерний для західного ареалу поширення черняхівської культури¹¹. У Верхньому Подністер'ї вони з'явилися лише з IV ст. н. е.¹²

¹¹ Магомедов Б. В. Черняховская культура. Проблема этноса. – Люблин, 2001. – С. 56.

¹² Баран В. Д. Черняхівська культура (За матеріалами Верхнього Дністра і Західного Бугу). – К., 1981. – С. 92.

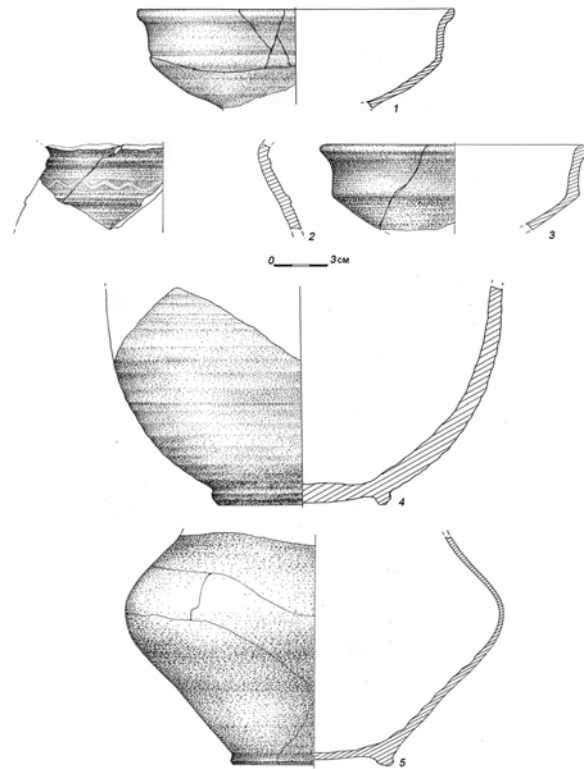

Рис. 10. Запитів IV. Кружальний посуд із заповнення об'єкта 7.

Fig. 10. Zapytiv IV. Ceramic tableware from filling of object 7.

В об'єктах виявлено керамічний посуд імпортного походження. В заповненні об'єкта 1 знайдено фрагменти боковин світлоглиняних амфор. Внутрішній бік одного уламка покритий рожевим ангобом. В. Кропоткін, провівши картографування амфорної тари в Подністер'ї, довів, що вона була домінантною в III–IV ст. н. е.¹³ Серед синхронних світлоглиняних амфор у цьому регіоні домінує інкерманський тип¹⁴.

¹³ Кропоткин В. В. Римские импортные изделия в Восточной Европы (II–V века н. э.) // САИ. – 1970. – Вып. Д1–27. – С. 111, рис. 3.

¹⁴ Кропоткин А., Кропоткин В. Северная граница распространения амфор римского времени в Восточной Европе // Могильники черняховской культуры. – М., 1988. – С. 167–168.

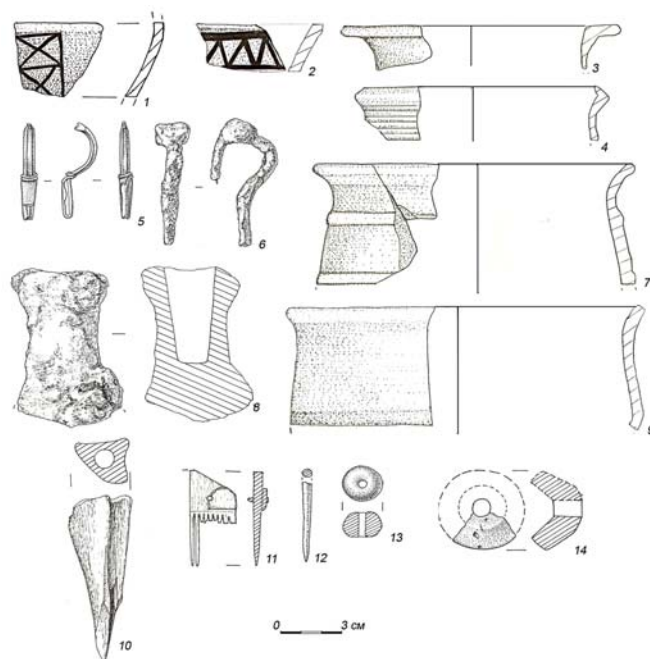

Рис. 11. Запитів IV. Кружальний посуд (1–4, 7, 9), прикраси (5, 6, 13) та предмети побуту (8, 10–12, 14) із заповнення об'єкта 7.

Fig. 11. Zapytiv IV. Ceramic tableware (1–4, 7, 9), jewelry (5, 6, 13) and everyday life instruments (8, 10–12, 14) from filling of object 7.

У заповненні об'єкта 6 виявлено фрагмент боковини амфори рожевого кольору. Ймовірно, уламок належить до рожевоглиняних амфор, що були поширені у Північному Причорномор'ї в III ст. н. е.¹⁵

У заповненні об'єкта 5 та над об'єктом 3 знайдено фрагменти червоноглиняних амфор, які датуємо не раніше IV ст. н. е.¹⁶ (див. рис. 7, А, І).

Цікавим є уламок вінця з трикутною формою та гострим краєм, загнутим досередини, який походить із заповнення об'єкта 7 (див. рис. 11, 4). Ймовірно, це уламок від імпортованого у Верхнє Подністер'я римського кружального столового посуду. Аналогії до профілю та фактури знайдено серед комплексів 5 та 7 у ранньовізантійському місті Новах (Північна Болгарія). Вони датовані в межах III–IV ст. н. е. та IV–першою половиною

¹⁵Зеест И. Керамическая тара Боспора // МИА. – 1960. – № 83. – С. 116–117.

¹⁶Кропоткин А., Кропоткин В. Северная граница распространения амфор римского времени в Восточной Европе. – С. 168.

Володимир ШИЩАК, Євген ТКАЧ, Назарій ВОЙТОВИЧ, Богдан САЛО

V ст. н. е.¹⁷ Також подібний посуд відомий у Сармизегетуських комплексах IV ст. н. е. у Центральній Румунії¹⁸. Зазначимо, що подібне формування краю вінця притаманне імпортованим тарілкам римського столового посуду, що трапляються на черняхівських поселеннях Північного Причорномор'я¹⁹.

Великим різноманіттям представлених кістяні знаряддя, які, за винятком одного скребка з заповнення об'єкта 3, виявлені в заповненні об'єкта 7. Це три лошила, одне з яких виготовлене з ребра благородного оленя, а два – з ребер великої рогатої худоби.

Також тут знайдений тупік, виготовлений з ребра благородного оленя. Це знаряддя використовували для міздрування шкури, а інколи для зняття волосяного покриву²⁰.

Значна частина серед виявлених знарядь представлена скребками, які виготовлені з нижніх щелеп тварин. Три скребки виготовлені зі щелеп свині, один – зі щелепи великої рогатої худоби і один – зі щелепи лося.

Виявлена і проколка конусоподібної форми, яка заточена з одного боку та має ряд насічок у верхній частині (див. рис. 11, 10).

У заповненнях об'єктів знайдено значну кількість остеологічних решток. Аналіз засвідчив таке їхнє співвідношення, %: велика рогата худоба – 32,6; свиня домашня – 24,4; вівця – 14,5; олень благородний – 5,8; коза – 4,0; кінь – 3,9; кабан дикий – 2,0; косуля звичайна – 2,0; птиця – 1,3; сайгак – 1,25; зубр європейський – 0,8; свиня дика – 0,3; собака – 0,3; білка звичайна – 0,1; заєць – 0,1; кіт лісовий – 0,1; лось – 0,1; родина оленячі – 0,1; лисиця звичайна – 0,1; дрібна копитна тварина – 0,1; середня копитна тварина – 0,1; копитна тварина – 0,9. Не ідентифіковано – 4,8.*

Кістки домашніх тварин становлять 79,7 % від всього остеологічного матеріалу. Більшість фрагментів належить особинам великої рогатої худоби та свині. На третьому місці – дрібна рогата худоба. Така тенденція в

¹⁷ Кленина Е. Столовая и кухонная керамика III–V веков из Нов (Северная Болгария) // *Novae. Studies and materials II.* – Poznań; Sevastopol, 2006. – S. 51, 56, fig. 19, 124, 129; 23, 146, 148.

¹⁸ Daicoviciu H., Alicu D., Piso I., Pop C., Soroceanu A., Ilieș C. Săpăturile din 1980 de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa // *Materiale și cercetări arheologice.* – 1983. – N XV. – S. 266–267, fig. 18, 1–5; 19.

¹⁹ Шульцце Е., Магомедов Б., Буйських С. Сіроглиняний посуд римського часу з поселень Ольвійської хори // *Ostrogothica.* Сб. науч. тр. к 10-летию Германно-Славян. археол. экспедиции Харьк. нац. ун-та им. В. Н. Каразина. – Харьков, 2009. – С. 149, рис. 25, 1–3.

²⁰ Усачук А. Трасологический анализ костяных изделий срубного поселения Красный Яр на Дону // *Донно-Донецкий регион в системе древностей эпохи бронзы восточноевропейской степи и лесостепи: Тезисы докладов и материалы конференции.* – Воронеж, 1996. – С. 69–73.

господарстві є характерною для регіону в цей період²¹. Окрім скотарства, вагомий відсоток серед промислів на поселенні становило мисливство. Перше місце серед уподобань мисливців посідав олень благородний.

До знарядь шевського призначення належать кілька виробів. Конічні пряслиця із втиснутою основою: кружальне лощене (див. рис. 11, 14) та ліпне грубої фактури (див. рис. 7, Б, 2); проколка голкоподібної форми із загостреною робочою частиною (див. рис. 11, 12); кістяний гольник (див. рис. 7, Б, 1), усередині якого залишились залізні окиси.

Знаряддя праці презентоване також залізним теслом, яке виявлене в об'єкті 7. Воно має прямокутну суцільну вузьку втулку та маленьке невиразне лезо (див. рис. 11, 6).

До побутових знарядь та прикрас належать кілька виробів. Це намистина із заповнення об'єкта 6. Вона біконічної форми, виготовлена з голубого непрозорого скла (див. рис. 8, 5), має діаметр 1 см, діаметр поперечного каналу – 0,3 см, висота – 0,5 см. Такий тип М. Мончинська зачислює до другої групи варіанта 30b, що датований у межах періоду В–D. Найбільша інтенсивність їхнього поширення на теренах Центральної Європи припадала на період C1b–C2²².

У заповненні об'єкта 7 виявлена намистина з чорного непрозорого скла (див. рис. 11, 13). Вона овальної форми, діаметром 1,7 см, поперечний канал – діаметром 0,6 см і дещо зміщений від центру, висота – 1 см. Такий тип відомий з поселень Дем'янів II (Івано-Франківської обл.)²³, Хрущова Микитівка (Харківської обл.)²⁴ та з інших пам'яток. Найближчий аналог у класифікації М. Мончинської має менші розміри. Намистина належить до другої групи, варіант 40. На теренах Центральної Європи вони з'явилися в періоді В2, а інтенсивно поширювалися в періоді C1b–D²⁵.

У цьому ж об'єкті виявлено гребінь трискладової конструкції з похилими боковими сторонами (див. рис. 11, 11). Кістяні пластинки

*Авторський колектив висловлює подяку за проведення остеологічного аналізу мол. наук. співроб. Ін-ту матеріальної культури НАН Білорусі А. Розлуцькій.

²¹ *Войнаровський В.* Чинбарство у Північній Буковині в пізньоримську добу: артефакти, технологія, рівень спеціалізації // ЗНТШ. – 1998. – Т. ССXXXV. – С. 288.

²² *Maczynska M.* Die Perlen der römischen Kaiserzeit und der frühen Phase der Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum. – Maenz am Rhein, 1985. – S. 212.

²³ *Баран В. Д., Гопкало О. В.* Черняхівські поселення басейну Гнилої Липи. – С. 35–37.

²⁴ *Бейдин Г., Григорьянц М.* Бусы из подьёмного материала поселений римского времени на территории Харьковской области // Ostrogothica. Сб. науч. тр. к 10-летию Германно-Славянской археологической экспедиции Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина. – Харьков, 2009. – С. 55.

²⁵ *Maczynska M.* Die Perlen der römischen Kaiserzeit und der frühen Phase der Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum. – S. 212.

Володимир ШИЩАК, Євген ТКАЧ, Назарій ВОЙТОВИЧ, Богдан САЛО

закріплені залізними цвяхами. За збереженою частиною, згідно класифікацією Г. Нікітіної, можна визначити його як другий тип, що датований у межах III–IV ст. н. е.²⁶

Із заповнення об'єкта 6 походить фрагмент окуття (див. рис. 8, 4). Це зігнута на дві частини пластинка. З одного боку виріб закінчується трьома прямокутними зубцями, біля яких простежено сліди від кількох зламаних зубців, а з іншого пластинка обламана. Найвірогідніше, це наконечник ремня. Подібна гарнітура відома в боспорських²⁷ і сарматських²⁸ комплексах IV ст. н. е.

До предметів, що дають змогу датувати об'єкт 7, належать дві фібули. Це бронзова двоскладова підв'язна фібула з дугоподібною шестигранною в перерізі спинкою (див. рис. 11, 5). Ніжка сформована у вигляді пластинки та оздоблена насічками, які закінчуються рельєфною лінією і трикутником. Фібула схожа до другого варіанта першої серії, згідно з класифікацією А. Амброза²⁹. На теренах Лісостепу України подібні фасетковані фібули з асиметричною спинкою особливо поширені з III–IV ст. н. е.³⁰ Натомість фібули з дугастою спинкою не набули такого поширення. Їх сприймають як похідні від фібул вельбарської культури, а їхні раніші варіанти датовано в межах III ст. н. е.³¹ Фібули, аналогічні за варіантом та мистецьким виконанням, у Верхньому Подністер'ї відомі з черняхівських поселень: з культурного шару у Черепині³², із заповнення господарської споруди 1 у Ріпнєві II³³, із заповнення житла в Березці³⁴. З перших двох поселень фібули датовані кінцем III–початком IV ст. н. е., а екземпляр з третього поселення – кінцем IV–початком V ст. н. е. У центральноєвропейських комплексах ці

²⁶ Никитина Г. Гребни черняховской культуры // СА. – 1969. – № 1. – С. 158–159.

²⁷ Beck F., Kazanski M., Vallet F. La riche tombe de Kertch du Musée des Antiquités Nationales // Antiquités Nationales. – 1988. – Т. 20. – С. 63–81, fig. 1, 13.

²⁸ Малашев В. Периодизация ременных гарнитур позднесарматского времени // Сарматы и их соседи на Дону. – Ростов-на-Дону, 2000. – С. 194–232, рис. 9, Б, 6, 7; 10, Б, 2.

²⁹ Амброз А. К. Фибулы юга европейской части СССР // САИ. – 1966. – Вып. Д1–30. – С. 63.

³⁰ Гороховский Е. Хронология черняховских могильников Лесостепной Украины // Тр. V Междунар. конгресса археологов-славистов. – Киев, 1988. – Т. 4. – С. 34–46.

³¹ Баран В., Гороховский Е., Магомедов Б. Черняховская культура и готская проблема // Славяне и Русь в зарубежной историографии. – Киев, 1990. – С. 50–51.

³² Баран В. Д. Поселення перших століть нашої ери біля села Черепин. – К., 1961. – С. 68, табл. XVII, 6.

³³ Баран В. Памятники черняховской культуры бассейна Западного Буга (раскопки 1957–1960 гг.). – // МИА. – 1964. – № 116. – С. 221, рис. 6, 2.

³⁴ Циглик В. Нові пізньочерняхівські житла на Львівщині // Проблеми походження та історичного розвитку слов'ян. – К.; Львів, 1997. – С. 109–110.

фібули датовані другою половиною III ст. н. е.³⁵ За сукупністю даних і хронологічних індикаторів із заповнення об'єкта можемо продатувати фібулу межею III/IV ст. н. е.

Також у цьому об'єкті знайдена односкладова залізна фібула арбалетоподібної форми (див. рис. 11, б). Збережена частина складається з пружинного механізму, спинки, ніжки та шпильки, округлих у перерізі. Подібні фібули знайдені на черняхівському могильнику в Чернелеві Руському³⁶, на черняхівському поселенні Ріпнів II³⁷ та поселенні вельбарської культури Дудин II³⁸. За типологією В. Барана, ця фібула належить до першого підтипу другого типу фібул, що трапляються на території Верхнього Подністер'я та Західного Побужжя³⁹. Подібні одночленні підв'язні фібули близькі до шостої групи північно-західного типу⁴⁰. На території Верхнього Подністер'я та Західного Побужжя вони були поширені й у IV ст. н. е.⁴¹ Схожі варіанти фібул у центральноевропейських комплексах входять до фази C2, яка відповідає 250–350 рр. н. е.⁴²

Оскільки об'єкт 8 фактично врізається в східну стінку об'єкта 7, то можна зробити висновок про асинхронність їхнього існування. Об'єкт 7 датовано за двома підв'язними фібулами та фрагментом трискладового гребеня межею III/IV–першою половиною IV ст. н. е. Цей період окреслюємо як першу фазу для внутрішньої періодизації поселення. Відповідно, об'єкт 8 належить до другої фази. Подібними до цього об'єкта за стратиграфічним наповненням є об'єкти 3 та 5. У них період руйнування позначений шаром обмазки з вкрапленнями вугликів чи наявністю прошарків з вугликів. Подібним є інтерпретування схожих стратиграфічних перерізів з об'єктів черняхівських поселень у Ракобутах⁴³ і Ріпневі II⁴⁴. Характерне накладання

³⁵ Баран В., Гороховский Е., Магомедов Б. Черняховская культура и готская проблема. – С. 49.

³⁶ Герета І. Нові пам'ятки західного Поділля в світлі проблем черняхівської культури // МДАПВ. – 1995. – Вип. 6. – С. 160, рис. 9, Г.

³⁷ Баран В. Д. Черняхівська культура. – С. 114, табл. XXXV, 7, 8.

³⁸ Онищук Я. Археологічні дослідження поселення Дудин II у 2003 р. // МДАПВ. – 2006. – Вип. 10. – С. 140, рис. 12.

³⁹ Баран В. Д. Черняхівська культура. – С. 114.

⁴⁰ Almgren O. Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten achchristlichen Jahrhunderte, mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen. – Leipzig, 1923. – Tab. VII. N 166.

⁴¹ Онищук Я. Археологічні дослідження поселення Дудин II у 2003 р. – С. 140, рис. 12.

⁴² Godlowski K. The Chronology of the Late Roman and Early Migration Periods in Central Europe. – Krakow, 1970. – Pl. III.

⁴³ Баран В. Поселення I тисячоліття н. е. в с. Ракобутах на Західному Бuzі // МДАПВ. – 1962. – Вип. 4. – С. 80–91.

Володимир ШИШАК, Євген ТКАЧ, Назарій ВОЙТОВИЧ, Богдан САЛО

об'єкта 8 та наявність в об'єкті 5 фрагментів червоноглиняних амфор дає підстави зачислити їх до пізнішого часу існування, ніж об'єкт 7.

Можна провести певну паралель між керамічними колекціями з об'єктів 1 та 7. Це наявність вінців ліпних горщиків з орнаментом у вигляді пальцевих вдавлень по краю, яких нема в інших об'єктах. У хронологічному аспекті вони, найвірогідніше, мали спільний період існування. Це визначене хронологічними індикаторами з об'єкта 7 та світлоглиняними амфорами з об'єкта 1.

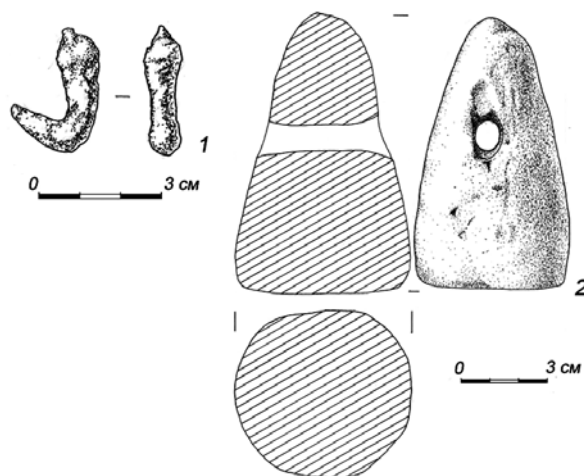

Рис. 12. Запитів IV. Гачок (1) та грузило (2) давньоруського часу.

Fig. 12. Zapytiv IV. Fishing hook (1) and sinker (2) of Ancient Rus' time.

Об'єкт 6 за фрагментом рожевої амфори та намистиною і ремінним наконечником датуємо межею III/IV–IV ст. н. е. Зазначимо, що колекція керамічного посуду з об'єкта значно відрізняється від колекцій з інших об'єктів. Це простежується у виразному домінуванні другої підгрупи кружального посуду.

На цьому етапі дослідження пам'ятки важко виділити чіткі хронологічні межі фаз. Найвірогідніше, перехід однієї в іншу був поступовим та безперервним. Натомість у разі хронологічно-просторової реконструкції дослідженої ділянки поселення можемо виділити тільки початкову та кінцеву межі його існування як господарської частини. Адже об'єкти 1, 3, 5, 6 – це ями господарського призначення, а об'єкт 7 – споруда господарського або виробничого характеру, пов'язаного з косторізною справою. Подібні об'єкти

⁴⁴ Баран В. Памятники черняховской культуры бассейна Западного Буга (раскопки 1957–1960 гг.). – С. 240–241.

відомі в Куропатниках⁴⁵ і Добринівцях I, спеціалізація другого пов'язана з обробкою шкіри⁴⁶.

Аналіз рухомого матеріалу дає змогу датувати черняхівське поселення Запитів IV кінцем III–IV ст. н. е. Це відповідає періоду стабілізації культури (270–330 рр. н. е.) та періоду найбільшого розквіту (330–370 рр. н. е.)⁴⁷.

Давньоруський горизонт презентований лише зруйновним об'єктом, параметри якого важко визначити. В заповненні виявлено глиняне грузило та залізний рибальський гачок (рис. 12). Грузило в плані конусоподібної форми висотою 13,8 см, діаметром у нижній частині – 8,5 см, а у верхній – 3,0 см. Наскрізний отвір становить близько 2,0 см. Загальна довжина гачка – 3,2 см. Разом з грузилом та гачком виявлено фрагмент косозрізаного вінця. Схарактеризований рухомий археологічний матеріал датуємо XI ст.

Отже, унаслідок досліджень, які мали рятувальний характер, вдалося зафіксувати та дослідити частину багат шарової пам'ятки, яка потрапила в зону будівництва. Результати досліджень доповнюють відомості про заселення та побут давніх мешканців Грядового Побужжя.

RESULTS OF ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATION OF ZAPYTIV IV SITE IN KAMIANKA-BUZ'KA DISTRICT OF LVIV REGION

Volodymyr SHYSHAK, Eugene TKACH,

Nazarii VOITOVYCH, Bohdan SALO

Institute of Archaeology of National Academy of Sciences of Ukraine

Scientific Research Centre "Rescue Archaeological Service"

24, Vynnychenka str., Lviv, 79008, Ukraine

e-mail: ras91@ukr.net

The article reveals the results of rescue archaeological investigations on the site Zapytiv IV, which is located in Kamianka-Buz'ka district of Lviv region. It is composed of many chronological layers. Several objects were unearthed during the excavations which are dated back to Early Iron Age and to Late Roman period.

Key words: complex layered settlement, Early Iron Age, Roman period, Ancient Rus' period, Western Buh area.

⁴⁵ Баран В. Д., Гопкало О. В. Черняхівські поселення басейну Гнилої Липи. – С. 73–83.

⁴⁶ Войнаровський В. Чинбарство у Північній Буковині в пізньоримську добу: артефакти, технологія, рівень спеціалізації. – С. 295.

⁴⁷ Магомедов Б. В. Черняховская культура. Проблема этноса. – С. 140–141.

Володимир ШИШАК, Євген ТКАЧ, Назарій ВОЙТОВИЧ, Богдан САЛО

**РЕЗУЛЬТАТЫ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ ПАМЯТНИКА
ЗАПЫТОВ IV КАМЯНКО-БУЗКОГО РАЙОНА ЛЬВОВСКОЙ ОБЛАСТИ**

Владимир ШИШАК, Евгений ТКАЧ,
Назарий ВОЙТОВИЧ, Богдан САЛО

Научно-исследовательский центр “Спасательная археологическая служба”

Института археологии НАН Украины

ул. Винниченка, 24, Львов, 79008, Украина

e-mail: e-mail: ras91@ukr.net

Высветлены результаты спасательных археологических исследований на многослойном памятнике Запытов IV Камянко-Бузского р-на Львовской обл. В ходе исследований обнаружены объекты раннежелезного и позднеримского периодов.

Ключевые слова: многослойное поселение, раннежелезное время, римское время, древнерусский период, Западное Побужье.

Стаття надійшла до редколегії 30.04.2010

Прийнята до друку 17.05.2010